

ОКСАНА КУШНІР

<https://orcid.org/0000-0003-3201-5285>

oksanakush8@gmail.com

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ТЕТЯНА РЕШЕТУХА

<https://orcid.org/0000-0003-4515-3425>

reshtetyana@gmail.com

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФЕЙКІВ У КУРСІ «ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ»

Обґрунтовано доцільність включення дисципліни «Інфомедійна грамотність» в контекст сучасного медіаосвітнього процесу у вищій школі. В умовах посиленого інформаційного тиску, спричиненого повномасштабним розгортанням російсько-української війни, базовою компетентністю кожної особистості повинна стати медіаграмотність як запорука критичного сприйняття дійсності. Актуалізовано проблему цілеспрямованого поширення неправдивих медіаповідомлень задля введення аудиторії в оману, зацентовано увагу на масовості фейків у сучасному інформаційному просторі, їх деструктивного впливу на розвиток особистості. Наголошено на складності ідентифікації фейкової інформації, яку розповсюджують через інтернет-медіа, особливо соціальні мережі. Виокремлено характерні маркери цілеспрямованих інформаційних вкидів: надмірна емоційність, шокуючий характер новин; відсутність або анонімність джерел інформації; сумнівність експертів; маніпулятивний заголовок; поширення стереотипів; спотворення фактів. Запропоновано апробовані в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (далі – ТНПУ) практичні навчальні технології у формі конкретних завдань, покликаних сформуванню навички розпізнавання ознак фейковості в інформаційному просторі. До кожного завдання подано методичний інструментарій: мету, програмні компетентності й результати навчання, порядок виконання та варіанти аргументації відповідей.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, технології навчання, фейк, ідентифікація фейків, компетентності, результати навчання.

OKSANA KUSHNIR

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

TETIANA RESHETUKHA

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

TECHNOLOGIES OF TEACHING TO IDENTIFY FAKES IN THE “INFOMEDIA LITERACY” COURSE

Today, in the conditions of increased information pressure, the need for critical perception of media messages has become acute. Media literacy skills should become the basic competencies of every person. In this

context, the significance of the course “Information Media Literacy” is growing as its aim is to develop in students ability to thoughtfully perceive media materials and critically interpret them, including identification of fakes and manipulations. The Russian-Ukrainian war provoked a quantitative increase in the deliberate spread of misinformation, which includes fakes. Their spread is extremely dangerous. False messages can be used to manipulate people’s minds and cause interpersonal and global conflicts. The purpose of the publication is to substantiate the need and provide technologies for the development of skills to identify fake messages while studying the course “Information Media Literacy”. To achieve this goal, the following methods have been used: descriptive (classification, document analysis), media linguistic (rhetorical, cognitive, discursive analysis of media texts), content monitoring, content analysis.

The research findings revealed that awareness of the need to include media literacy in the educational process dates back to the 60s of the twentieth century, and its main objectives were formulated by UNESCO in 2007. In 2010, the Concept of Implementing Media Education in the educational process was adopted in Ukraine. The discipline “Information Media Literacy” became the basis for its implementation in TNPU, which involves the development of students’ relevant media and cultural competencies. The formation of critical immunity of the media audience is based on the algorithm of identification of fake information. The study of fake markers was the subject of practical educational technologies tested in the educational process of TNPU. The proposed tasks are designed to develop skills for recognizing signs of fakeness in the information space. Each task provides methodical tools: the purpose, program competencies and learning outcomes, the order of performing and options for justification of answers. In particular, the tasks involved developing skills to work with sources of information; ask questions, justify one’s own point of view; evaluate and interpret events; identify fakes, propaganda and manipulation tools in texts and headlines. Tasks are aimed at achieving the following learning outcomes by students: the ability to demonstrate the appropriate level of critical thinking and understanding of the level of information impact on the individual; ability to interpret current phenomena (fake news, information attacks, manipulation, etc.) of the information space for a wide audience, to increase the level of its media literacy.

Keywords: *media education, media literacy, learning technologies, fake, fake identification, competencies, learning outcomes.*

В умовах посиленого інформаційного тиску, що значно збільшився із розгортанням широкомасштабного російського військового вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., гостро постала необхідність критичного сприйняття медіаповідомлень задля уникнення ворожих маніпуляційних впливів і пропаганди. Відтак навички медіаграмотності мають стати базовими компетентностями кожної людини. Це зумовлює включення до освітніх програм вищої школи практично зорієнтованих дисциплін, які формують необхідні сучасникам навички критичного мислення, медіагігієни, відповідального споживання інформації. У цьому контексті зростає роль курсу «Інфомедійна грамотність», який покликаний сформувати в здобувачів освіти уміння виявляти актуальні проблеми медійного простору, вдумливо сприймати медіаматеріали і критично їх осмислювати, зокрема ідентифікувати фейки та маніпуляції.

Російсько-українська війна, що ведеться з 2014 р., спровокувала кількісне зростання свідомого поширення дезінформації, складовою якої є фейки – цілеспрямовано поширені неправдиві повідомлення задля введення аудиторії в оману [4, с. 141]. Найактивніше їх використання спостерігаємо в інтернет-просторі, особливо в соціальних мережах. Розповсюдження фейків є вкрай небезпечним. За допомогою неправдивих повідомлень здійснюється маніпуляція думками людей, розв’язуються і поглиблюються міжособистісні та глобальні конфлікти.

Теоретико-методологічні засади медіаосвіти й медіаграмотності окреслили А. Антонченко, О. Барішполець, О. Волошенюк, Н. Дашенко, В. Іванов, Л. Кульчинська, Н. Курмишева, О. Мединська, Л. Найдбонова, Н. Поплавська, Б. Потятинника, Г. Почепцова, В. Різун, О. Тараненко та інші науковці, які осмислили поняттєво-термінологічний спектр національних медіаосвітніх практик, розробили методики формування компетентностей медіаграмотності. Сутність, мотиви та загрози розповсюдження фейкової інформації досліджували Р. Герасименко, Н. Горбань, М. Кіца, Л. Макаренко, О. Мінченко, І. Мудра, Г. Почепцов, М. Прокопенко, О. Романюк та ін. Інструментарій та методику фактчекінгу в українському медіасередовищі нині розробляють і популяризують Інститут масової інформації, Академія української преси у співпраці з Фондом Фрідріха Науманна за Свободу, громадські організації «Центр Медіареформи», «Детектор медіа» та «Українська асоціація медіапсихологів

та медіа педагогів», проєкт Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) «Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність» тощо.

Мета статті – обґрунтувати необхідність і подати технології формування навичок ідентифікації фейкових повідомлень під час вивчення курсу «Інфомедійна грамотність».

Усвідомлення необхідності включення медіаграмотності в освітній процес сягає 60-х років ХХ ст., коли були впроваджені перші програми з медіаграмотності у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції. Основні завдання медіаосвіти сформульовані ЮНЕСКО у Паризькій програмі (2007 р.), яка містила 12 рекомендацій щодо її реалізації від початкової школи аж до пожиттєвого практикування [5, с. 6–7]. Вони базувалися на розумінні медіаосвіти як «навчання теорії та практичним умінням для опанування сучасними мас-медіа, які розглядаються як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці» [8, с. 8].

Європарламент у 2008 р. ухвалив резолюцію про введення обов'язкової медіаосвіти в країнах Європейського Союзу [9], а через два роки в Україні була ухвалена Концепція впровадження медіаосвіти [2]. В її оновленій редакції медіаосвіта визначається як «частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа» [3].

Результативність у цьому процесі забезпечує дисципліна «Інфомедійна грамотність», яка передбачає формування у студентів знань про суть та особливості фейків, характерні ознаки і типологію неправдивих повідомлень, мету й основні загрози їх поширення; вироблення вмінь оцінювати й інтерпретувати події, аналізувати медіаматеріали, ідентифікувати фейки та розрізняти їх типи, працювати з джерелами і першоджерелами, використовувати методичку ефективного пошуку та критичного сприйняття інформації; володіти навичками етичного спілкування [1].

Формування критичного імунітету медіааудиторії базується на алгоритмі ідентифікації фейкової інформації. У науковому дискурсі виокремлено наступні найважливіші маркери фейків:

- надмірна емоційність, бажання шокувати, вселити страх чи надію;
- відсутні або анонімні джерела інформації, підозрілі або маловідомі джерела інформації;
- експертами виступають політично заангажовані чи анонімні особи, не вказано інституцію, яку вони представляють;
- заголовок не відповідає новині або надміру емоційний;
- навішування ярликів, поширення стереотипів;
- однобоке подання фактів, оцінок, коментарів, узагальнень;
- соціологічні дані без вказування вибірки, замовника, географії;
- викривлене подання новин: реальні факти подають з неправдою;
- недостовірні фото і відео подають як підтвердження фактів [7].

Під час викладання дисципліни «Інфомедійна грамотність» для студентів спеціальностей 013 «Початкова освіта», 053 «Психологія», 242 «Туризм» ТНПУ нами було апробовано практичні навчальні технології у формі конкретних завдань, покликаних сформувати навички розпізнавання ознак фейковості в інформаційному просторі.

Завдання 1. Прочитайте пост з мережі Facebook (рис. 1). Визначте ознаки фейку.

Мета: навчити студентів знаходити маркери фейковості повідомлення з соціальних мереж.

Виконання завдання покликане сформувати такі компетентності, передбачені програмою вивчення дисципліни:

- вміння ставити питання, обґрунтовувати власну позицію;
- вміння оцінювати й інтерпретувати події;
- вміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції у текстах;
- базові навички емоційного інтелекту.

Завдання забезпечує досягнення здобувачами таких результатів навчання:

- спроможність продемонструвати належний рівень критичного мислення та розуміння рівня впливу інформації на особистість;

- здатність інтерпретувати актуальні явища (фейкові новини, інформаційні атаки, маніпулювання та ін.) інформаційного простору для широкої аудиторії, підвищувати рівень її медіаграмотності.

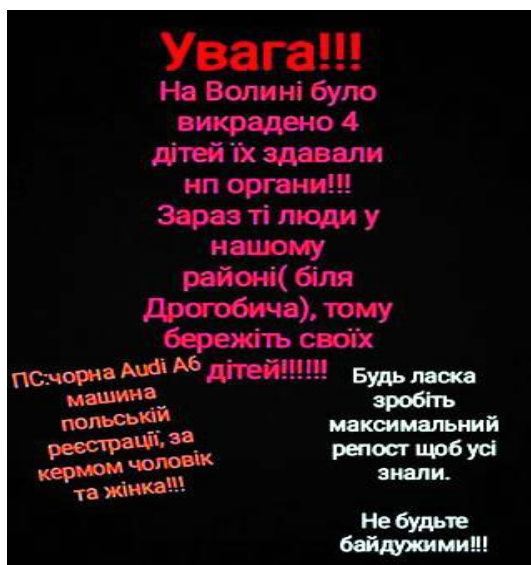

Рис. 1. Пост у групі мережі Facebook.

Методика виконання: після попереднього ознайомлення з переліком прикмет фейкових повідомлень кожен студент упродовж 3 хвилин самостійно виокремлює наявні у пості ознаки. За результатами індивідуальних спостережень студенти почергово називають знайдені маркери фейку, підтверджуючи їх вказівкою на конкретне місце у повідомленні.

Зокрема тут є такі риси фейку:

- надмірна емоційність, бажання шокувати, вселити страх;
- наполегливе спонукання діяти негайно;
- анонімність джерела інформації;
- відсутність дати повідомлення;
- наявність великої кількості мовних помилок;
- порушення логіки у змісті;
- використання емоційно збудливої кольорової гами;
- хаотичність у дизайні посту.

Завдання 2. Прочитайте заголовки публікацій в онлайн-медіа. Вкажіть, чи містять вони ознаки фейковості? За якими джерелами можна це перевірити?

Мета: навчити студентів розпізнавати технології клікбейту і маніпуляцій у заголовках.

Виконання завдання покликане сформуванню таких компетентностей, передбачених програмою вивчення дисципліни:

- вміння ідентифікувати вияви пропаганди;
- вміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції у заголовках медіаповідомлень;
- вміння ефективно шукати інформацію;
- вміння шукати джерела і першоджерела та працювати з ними;

Завдання забезпечує досягнення здобувачами таких результатів навчання:

- розуміння й застосування методів пошуку, відбору, систематизації інформації та використання аудіовізуального та друкованого контенту;
- спроможність продемонструвати належний рівень критичного мислення та розуміння рівня впливу інформації на особистість;
- здатність інтерпретувати актуальні явища (фейкові новини, інформаційні атаки, маніпулювання та ін.) інформаційного простору для широкої аудиторії, підвищувати рівень її медіаграмотності;
- розуміти технологію створення медіапродукту, долати негативні тенденції, створювані медіа.

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Методика виконання: завдання передбачає роботу в групах; для цього здійснюється розподіл студентів (наприклад, за кольорами веселки, якщо в групі близько 30 осіб, або за порами року, якщо у групі до 20 осіб). Кожна група одержує по одному заголовку і перевіряє його на наявність ознак фейковості, використовуючи доступні джерела онлайн-мережі. На виконання завдання відводиться 5 хвилин. Студенти презентують результати аналізу, вказавши опрацьовані джерела, аргументувавши достовірність чи неправдивість поданої у заголовку інформації, обґрунтувавши мотиви використання медіа маніпулятивних технологій за їх наявності. Наприклад:

- Облрада Закарпаття проголосувала за приєднання цієї області до Угорщини (сайт обласної ради Закарпатської області: <https://zakarpat-rada.gov.ua/normatyvni-dokumenty/rishennya-rady/>).

- У Вінниці бояться, що їх дітей викрадуть (сайт ГУНП Вінницької області: <https://vn.npu.gov.ua/>, гаряча лінія 102).

- У Києві перекритий рух транспорту по вулиці Хрещатик (Інформаційний портал України. Затори Києва онлайн: <https://infoportal.ua/uk/zatori-kiyeva-onlayn/>).

- Сейсмологи: Україні слід готуватися до потужного землетрусу (Сейсмічний моніторинг – Головний центр спеціального контролю: <https://gcsk.gov.ua/sejsmichnij-monitoring/>).

- Співак Девід Бові виступив із концертом у Донецьку (офіційний сайт співака Девіда Бові: <https://www.davidbowie.com/>).

Завдання 3. Відкрийте звичне для вас джерело інформації (інтернет-видання, онлайн-медіа, соціальна мережа). Знайдіть у ньому повідомлення, яке містить маркери фейкової інформації. Прокоментуйте цю новину на наявність виділених ознак. Вкажіть джерела, за якими можна перевірити її достовірність.

Мета: навчити студентів вирізняти медіаповідомлення з рисами фейковості та перевіряти їх достовірність за доступними джерелами.

Виконання завдання покликане сформувати такі компетентності, передбачені програмою вивчення дисципліни:

- розуміння, як працюють медіа: власники, журналістські стандарти, редакційна політика;
- вміння ставити питання, обґрунтовувати власну позицію;
- вміння ідентифікувати вияви пропаганди;
- вміння ідентифікувати фейки та інструменти маніпуляції у медіаповідомленнях;
- вміння ефективно шукати інформацію;
- вміння шукати джерела і першоджерела та працювати з ними.

Завдання забезпечує досягнення здобувачами таких результатів навчання:

- розуміння й застосування методів пошуку, відбору, систематизації інформації та використання медіаконтенту;
- спроможність продемонструвати належний рівень критичного мислення та розуміння рівня впливу інформації на особистість;
- уміння верифікувати медіапродукт, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології;
- здатність інтерпретувати актуальні явища (фейкові новини, інформаційні атаки, маніпулювання та ін.) інформаційного простору для широкої аудиторії, підвищувати рівень її медіаграмотності.

Методика виконання: студенти розподіляються по групах (наприклад, за днями тижня, якщо в групі близько 30 чоловік, або за чотирма стихіями – вода, земля, повітря, вогонь, якщо у групі до 20 чоловік). Кожна група шукає повідомлення з ознаками фейку на одній з інформаційних платформ (інтернет-видання, онлайн-медіа, соціальна мережа), аналізує його на наявність типових маркерів фейковості за колективно сформованим попередньо алгоритмом перевірки достовірності інформації. На виконання завдання відводиться 10 хвилин. Студенти презентують результати аналізу, вказуючи на наявність чи відсутність виокремлених категорій.

Алгоритм перевірки інформації:

- визначаємо автора;
- встановлюємо дату;
- перевіряємо джерело інформації;

- простежуємо бекграунд повідомлення;
- аналізуємо заголовки;
- звертаємо увагу:
  - ✓ Чи відділені факти від коментарів?
  - ✓ Чи викликає публікація сильні емоції?
  - ✓ Чи навішуються «ярлики»?
  - ✓ Хто автор фото чи відео?
  - ✓ Чи авторитетні та фахові експерти?

Методом ефективної перевірки рівня засвоєння знань, умінь і навичок з медіаграмотності є тестування. Тестова форма діагностики сприяє виробленню практичних навичок, необхідних для формування критичного мислення здобувачів вищої освіти. Її доцільно використовувати для оцінювання рівня підготовки студентів на різних етапах навчального процесу (вхідне, поточне і підсумкове тестування), коригування освітньої діяльності.

Тестування реалізується через використання питань різної форми: відкрита форма (без зазначення відповіді), закрита форма (вибір однієї або кількох правильних відповідей; вибір альтернативної відповіді; встановлення відповідності; встановлення правильної послідовності) [6, с. 232].

У процесі навчання майбутніх фахівців методиці ідентифікації фейкової інформації у медіатекстах доцільно використовувати тестові завдання закритої форми, що дає можливість з'ясувати засвоєння студентами поняттєво-термінологічного апарату теми, маркерів неправдивих повідомлень, алгоритму розпізнавання фейків. Зокрема, запропонований комплекс тестів з теми «Ідентифікація фейкової інформації у масмедійних повідомленнях» використовується під час поточної діагностики навчальних досягнень.

Мета: систематизувати знання студентів про методику ідентифікації фейкової інформації у масмедійних повідомленнях.

Виконання завдання покликане сформувати такі компетентності, передбачені програмою вивчення дисципліни:

- вміння ідентифікувати стереотипи;
- вміння ідентифікувати вияви пропаганди;
- вміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції у медіаповідомленнях;
- вміння втілювати ідеї завдяки онлайн-інструментам, зокрема використовувати їх в освітньому процесі.

Завдання забезпечує досягнення здобувачами освіти таких результатів навчання:

- володіння всебічними спеціалізованими емпіричними й теоретичними знаннями з навчальної дисципліни «Інфомедійна грамотність»;
- спроможність продемонструвати належний рівень критичного мислення та розуміння рівня впливу інформації на особистість;
- здатність інтерпретувати актуальні явища (фейкові новини, інформаційні атаки, маніпулювання та ін.) інформаційного простору для широкої аудиторії.

Методика виконання: тестування відбувається індивідуально в електронному освітньому середовищі. Тести закритої форми передбачають вибір однієї відповіді (завдання 1–8), кількох правильних відповідей (завдання 9–10), встановлення правильної відповідності (завдання 11). На виконання завдання відводиться 10 хвилин. Після завершення тестування студенти одразу ж бачать його результат – кількість правильних відповідей. Вони можуть переглянути і проаналізувати свої роботи.

Приклади тестових завдань

Слово fake в перекладі з англійської означає:

- Брехня
- Підробка
- Качка
- Новина

Метою поширення фейків є:

- Правдиве інформування громадян
- Маніпуляція думками людей

Медіаманіпуляція	заголовок онлайн-публікацій, що змушує користувача інтернету натиснути на нього
Дезінформація	вид психологічного впливу, який здійснюється через медіа, що призводить до зміни бажань, настроїв, поведінки, поглядів об'єкта впливу
Бот	спосіб психологічного впливу, який полягає в намірі надання об'єктові такої інформації, що вводить його в оману стосовно справжнього стану справ і створює викривлену реальність

Запропоновані завдання щодо моніторингу засвоєних теоретичних знань і практичних навичок роботи з фейками дозволяють сформувати у студентів необхідні компетентності для відповідального споживання інформації. Навички критичного мислення, стійкості до фейкових впливів, фактчекінгу, інформаційної грамотності є дієвими засобами боротьби з дезінформацією та маніпуляціями.

Процес формування медіакультури суспільства – тривалий і кропіткий. Він передбачає активну взаємодію усіх учасників освітнього процесу задля виховання медіаграмотної особистості, котра здатна підтримувати критичну дистанцію і чинити супротив деструктивним інформаційним впливам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інфомедійна грамотність. Робоча програма навчальної дисципліни для студентів першого (бакалаврського) / другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями). URL: <https://elr.tnpu.edu.ua/enrol/index.php?id=3593>
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. 2010. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/11048/2010-09-29-kontsepsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini/>
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). 2016. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontsepsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/>
4. Кушнір О. В., Решетуха Т. В. Ідентифікація фейків в контексті формування критичного мислення майбутніх педагогів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. 2021. № 1. С. 138–145.
5. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
6. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: навчальний посібник / М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін.; за заг. ред. М. В. Артюшиної. Київ: КНЕУ, 2008. 336 с.
7. Як визначити та зловити фейк? URL: <https://imi.org.ua/advice/yak-vyznachyty-ta-zlovyty-fejk-i2388>
8. Media Education. Paris: UNESCO, 1984. 211 p.
9. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>

REFERENCES

1. Infomediina hramotnist. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny dlia studentiv pershoho (bakalavrskoho) / druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity haluzi znan 01 Osvita / Pedagogika spetsialnosti 014 Serednia osvita (za predmetnyimi spetsializatsiiami) [Infomedia literacy. Working program of the discipline for students of the first (bachelor's) / second (master's) level of higher education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy specialty 014 Secondary education (by subject specializations)]. URL: <https://elr.tnpu.edu.ua/enrol/index.php?id=3593>
2. Kontsepsiya vprovadzhennya mediaosvity v Ukraini. Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhoholii Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [The concept of media education in Ukraine]. 2010. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/11048/2010-09-29-kontsepsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini/>

3. Kontseptsia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsia) [The concept of media education in Ukraine (new edition)]. 2016. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (accessed 4.06.2022)
4. Kushnir O. V., Reshetukha T. V. Identyfikatsia feikiv v konteksti formuvannia krytychnoho myslennia maibutnikh pedahohiv [Fakes identification in the context of shaping a critical thinking of future educators]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnfoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: pedahohika. 2021. Vol. 1. S. 138–145.
5. Mediaosvita ta mediahramotnist: pidruchnyk [Media education and media literacy: a textbook]. V. F. Ivanov, O. V. Volosheniuk (Eds.); V. V. Rizuna (Sci. ed.). Kyiv: Tsentri vilnoi presy. 2012. 352 s.
6. Psykholohia diialnosti ta navchalnyi menedzhment: navchalnii posibnik [Psychology of activity and educational management: a textbook]. M. V. Artiushyna, L. M. Zhuravska, L. A. Kolesnichenko (Eds.); M. V. Artiushynoi (Ed.-in-chief). Kyiv: KNEU, 2008. 336 s.
7. Yak vyznachyty ta zlovyty feik? [How to identify and catch a fake?]. URL: <https://imi.org.ua/advice/yak-vyznachyty-ta-zlovyty-fejk-i2388> (accessed 4.06.2022)
8. Media Education. Paris: UNESCO, 1984. 211 p.
9. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN> (accessed 4.06.2022)